

Jelentés a nemzetiségi felsőoktatás helyzetéről

I. A vizsgálat céljai és módszerei

A kisebbségi óvodai nevelés helyzetének vizsgálatát 2010-ben kezdtem el, 2011 márciusában zártam le. Eljárásom következő része a kisebbségi nevelést-oktatást folytató általános iskolák vizsgálata volt, amit alig két hónappal ezelőtt fejeztem be. Átfogó elemzési munkám jelen harmadik eleme (a kisebbségi ombudsmani jogintézmény megszűnésével előálló időhiány miatt, a kisebbségi közoktatás középiskolai szegmensét kihagyva) a kisebbségi felsőoktatás állapotának a korlátozott mélységű bemutatását célozza.

Általános célkitűzésem mindvégig azonos volt és maradt. Az állampolgári jogok országgyűlési biztosáról szóló 1993. évi LIX. törvény 16. § (2) bekezdése alapján hivatalból indított eljárásorozattal az kívántam elérni, hogy tárgyilagos betekintést nyújtsak a hazai nemzeti és etnikai kisebbségi nevelés, oktatás tényleges helyzetébe, abba, hogy az adott körülmények mennyire felelnek meg a jogszabályi követelményeknek, illetve a jogi elvárások mennyiben alkalmazhatóak a gyakorlatban. A vizsgálatláncolat további célja, hogy az eredmények nyilvánosságra hozásával, jobbító javaslatok megfogalmazásával a jogalkotók és a kisebbségi nevelésben érintett jogalkalmazók munkáját elősegítsem.

E jelentés – a jelzett időhiány miatt – ugyan nem tartalmaz helyszíni vizsgálati tapasztalatokat, így hallgatókkal és tanárokkal készített interjúkat sem, a jogi környezet is változóban van, de (véleményem szerint) a rendelkezésemre álló adatok így is megfelelő alapot adnak olyan általános problémák felvetésére, amelyek továbbgondolásra érdemesek. Vizsgálati lehetőségeim korlátait figyelembe véve, a konkrét céloom ugyanis mindössze néhány alapkérdés felvetése.

A megfelelő válaszokat keresve a jogalkotóknak el kell gondolkozniuk azon, hogy a hazai nemzetiségi felsőoktatás, ami tulajdonképpen azonos a nemzetiségi pedagógusképzéssel, a nemzetiségi közoktatás szakember-igényét képes-e folyamatosan kielégíteni, a pedagógusképzésben részt vevő hallgatók utánpótlási bázisának mi tekinthető, a hallgatók milyen anyanyelvi kompetenciákkal rendelkeznek a képzés kezdetén, milyennel a végén: van-e teendő ezzel kapcsolatban.

A nemzetiségi nyelv mellett, a nemzetiségi közoktatás másik tartalmi oszlopa a népismeret oktatása. Kézenfekvő a kérdés, a nemzetiségi pedagógusképzés a megfelelő ismereteket és identitásközvetítésre alkalmas módszereket át tudja-e adni a hallgatóknak. Ebből következő vitatéma tehát, hogy az ehhez szükséges feltételek (a hallgató kisebbségi identitására és a közösségből hozott hagyomány- és kultúraismeretére építhetőség, a megfelelő módszertan és időkeret) rendelkezésre állnak-e.

A felsőoktatási vizsgálat a vele szerves kapcsolatban lévő korábbi vizsgálatok megállapításain, az országos kisebbségi önkormányzatok értékelésén és a hatályos jogszabályok elemzésén, valamint „A nemzetiségi felsőoktatás és kutatás helyzete határokon innen és túl” címmel 2011. november 16-17-én megrendezett konferencia (a továbbiakban: konferencia) anyagán alapul.

E tanácskozás egyik alaptémája volt a nemzetiségi képzés helyzete a magyarországi felsőoktatásban és közoktatásban. A terület legnevesebb szakértői közül számosan megtiszteltek: Müller Márta, Gyivicsán Anna, Bucin Mihaela, Manz Adelheid, Horváthné Farkas Éva, Kacziba Ágnes, Katona György, Doncsecz Ibolya, Embersics Erzsébet, Babai Zsófia. Előadásaik és hozzászólásaik legfontosabb elemeit, időnként összefüggő bekezdéseket is idézve, hozzájárulásukkal, e jelentésbe beemelem. Ezúton is köszönöm munkájukat, értékes gondolataikat.

Vizsgálatom idején a felsőoktatási törvény módosítási munkája is elkezdődött. A jogszabály tervezetét magam is véleményeztem ugyan, de jelentésem lezárásáig az előterjesztéshez annyi módosító javaslat érkezett, a szöveg annyira „képlékenyvé vált”, hogy a jogszabály tervezetéhez fűzött észrevételeim helytállósága is bizonytalan lett, a szabályozás várható irányairól – és ezen belül a nemzetiségi felsőoktatás jogi környezete megváltozásáról – biztosat mondani egyáltalán nem lehet. Mindezek miatt a törvénytervezettel csak érintőlegesen foglalkozom.

A kisebbségi felsőoktatás jogi szabályozása

A nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII. törvény (Nektv.) véleményezési jogot biztosít az országos önkormányzatok számára az általuk képviselt kisebbségeket e minőségében érintő jogszabályok tervezetével kapcsolatban.¹

A Nektv. lehetővé teszi, hogy országos önkormányzat felsőoktatási intézmény vagy felsőoktatási intézmény keretében megvalósítandó képzés alapításáról, fenntartásáról és működtetéséről, illetőleg átvételének kezdeményezéséről önállóan döntsön.² Ez egy fontos, de gyakorlati jelentőséggel egyelőre nem bíró lehetőség.

A Nektv. elvi elvárásként mondja ki, hogy (a közoktatás és) a felsőoktatás törvényi szabályozása során érvényesíteni kell a kisebbségek kulturális autonómiájának

¹ Tudomásom szerint, a Nektv. 38. § (1) bekezdését figyelmen kívül hagyva, az új felsőoktatási törvény tervezetének elkészülése során ezzel a jogukkal nem élhettek.

² Nektv. 37. § (1)

megfelelő oktatási és művelődési érdekeket³. Ebben a körben a jogszabály az anyanyelv és a népismeret oktatásának a kötelező jellegét fogalmazza meg.

A nemzetiségi felsőoktatásra vonatkozó legfontosabb szabály egy állami kötelezettségvállalást tartalmaz. Az állam részben közvetlen feladatellátással, részben nemzetközi egyezmények megkötése révén biztosítja a kisebbségek anyanyelvű és anyanyelvi oktatásához az anyanyelvű pedagógusok képzését, továbbképzését, ezzel összefüggésben támogatja a kisebbségek anya-, illetve nyelvországából érkező oktatók magyarországi vendégtanári alkalmazását, továbbá az anyaországban szerzett egyetemi vagy főiskolai oklevelek honosítását is.

A felsőoktatásról szóló 2005. évi CXXXIX. törvény (a továbbiakban: Ftv.) egységes szabályozásként funkcionál. Ennek alapján a nemzetiségi képzést is folytató felsőoktatási intézmények képzési szerkezete, működése, támogatása azonos alapelveken működnek, mint minden más állami és nem állami felsőoktatási intézmény. A kisebbségi felsőoktatásnak néhány érdemi specifikuma azonban (a Nektv.-vel összhangban) mégis van.

Az Ftv. működési alapelvként fogalmazza meg, hogy a felsőoktatásban folyó képzés nyelve a magyar ugyan, de a nemzeti vagy etnikai közösséghez tartozó hallgató a törvényben meghatározottak szerint – anyanyelvén, illetőleg az anyanyelvén és magyarul vagy magyar nyelven folytathatja a tanulmányait. Az Ftv. 8. § (2) bekezdése szerint a felsőoktatásban a képzés – részben vagy egészben – nem magyar nyelven is folyhat⁴.

A nemzeti vagy etnikai kisebbségi képzést érintő kérdéseknél a Magyar Akkreditációs Bizottságnak, melybe egy tagot az OKB delegál, be kell szereznie az érintett országos kisebbségi önkormányzat véleményét.⁵

Az Ftv. pedagógusképzésre vonatkozó különös rendelkezések között⁶ több, kifejezetten a kisebbségi pedagógusképzést segítő szabály található:

- Ha a felsőoktatási intézményben – alapító okirata szerint – nemzeti vagy etnikai kisebbségi pedagógusképzés folyhat, a felvételi követelményeknek megfelelő jelentkező esetén a képzést meg kell szervezni. Vagyis, akár egyetlen jelentkező számára is meg kell szervezni az oktatást.
- A nemzeti vagy etnikai kisebbségi pedagógusképzésre jelentkezők közül előnyben kell részesíteni azt, aki az adott kisebbséghez tartozik. A kisebbséghez tartozást, sajátos módon, nyilván a kisebbségi gimnáziumban és

³ Nektv. 45. § (1)

⁴ A nyelvhasználat biztosítása terén az új felsőoktatási törvény tervezete a képzés és az oklevél nyelvének szabályozása változatlanul garantálja a kisebbségek anyanyelvi jogait. (Tervezet 2. § (5) bekezdés és 52. § (1) bekezdés) Kimaradt ugyanakkor az a korábbi szabály, amely szerint a nemzeti vagy etnikai kisebbséghez tartozó jelentkező a felvételi eljárás során is használhatja az anyanyelvét. (Ftv. 44. § (2) bekezdés)

⁵ Ftv. 110-111. § A felsőoktatási törvény tervezete ezt a szabályt már nem tartalmazza.

⁶ Ftv. 146. §

szakközépiskolában tanulók pedagógiai pályán való továbbtanulásának a motiválására, a kisebbségi nyelvből tett érettségi vizsga igazolja.⁷

- A nyelvi kompetenciák szempontjából fontos, hogy a nemzeti vagy etnikai kisebbségi pedagógusképzésben a kisebbség nyelvét a képzés teljes időtartama alatt oktatni kell.
- Finanszírozási problémákat enyhíthet, hogy a nemzeti vagy etnikai kisebbségi pedagógusképzés a finanszírozás szempontjából kis létszámú szaknak minősül⁸, így külön pályázati forrásokat is elérhet⁹.

A kisebbségi tanító- és óvodapedagógus képzés a korábbi képzési program struktúráját őrizte meg azzal, hogy önálló szakképzettséget eredményező szakirány a nemzetiségi képzés. Ez biztosítja, hogy a felvételi meghirdetésnél külön választható a hallgató számára.

(A tanító- és óvodapedagógus-képzésben már oklevelet szerzettek a nemzetiségi tanítói- és óvodapedagógusi szakképzettséghez szakirányú továbbképzésben juthatnak hozzá.)

A kisebbségi felsőoktatás, mint a kisebbségi közoktatás jövője

Saját tapasztalataimra és kisebbségkutatói eredményekre alapozva, már számos alkalommal megfogalmaztam, a kisebbségi nevelés, nevelés-oktatás egyre nagyobb szerepet játszik a nemzetiségi kultúra, hagyomány, identitás és nyelv még lehetséges szintű megőrzésében, továbbörökítésében. Ebben a megközelítésben a nemzetiségi pedagógus fontosságát nem lehet túlbecsülni, mert (az intézményi keretek között) tulajdonképpen ő a kulcsszereplője az asszimilációs folyamatok lassításának, a nemzetiségi lét továbbörökítésének.

Nemzetiségi tanárképzés hat felsőoktatási intézményben folyik:

- Az Eötvös Lóránt Tudományegyetem (ELTE) BTK-án német, román, szlovák, horvát, szerb, szlovén, bolgár, lengyel, görög, ukrán;
- a Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK-án (Piliscsaba) német és szlovák;
- a Szegedi Tudományegyetem BTK-án német, szerb, bolgár, ukrán, az egyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Karán pedig német, román, szlovák;
- a Pécsi Tudományegyetem BTK-án német, horvát, cigány;
- a Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ (Szombathely) horvát, szlovén;
- a Nyíregyházi Főiskolán ukrán nyelvterületen.

⁷ Az új szabályozás tervezete csupán annyit mond, hogy a kisebbséghez tartozást a kisebbségi nyelvből tett érettségi vizsga igazolja. (Tervezet 103. § (6) bekezdés) Ennek a mondatnak a szerepe – a korábbi szövegkörnyezetből kiemelve, előnyben részesítési szabály nélkül – értelmezhetetlen.

⁸ Az új felsőoktatási törvény tervezete is a kislétszámú szakok közé sorolja a nemzetiségi képzést.

⁹ Ftv. 128. § (1) bekezdés h) pont, 147. § 23. pont. A törvénytervezet szerint: a hozzájárulásra való jogosultságot adott felsőoktatási intézmény tekintetében 5-8 évre kell csupán biztosítani. (Tervezet 84. § (4) és (7) bekezdés)

Teljesen hiányzik a palettáról az örmény és a ruszin tanárképzés.

Nemzetiségi tanítóképzést hat felsőoktatási intézmény folytat:

1. ELTE Tanítóképző Főiskolai Kar – Budapest (szerb, német)
2. Eötvös József Főiskola – Baja (német, horvát, cigány)
3. Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Főiskolai Kar – Szekszárd (német)
4. Apor Vilmos Katolikus Főiskola – Vác (német, cigány)
5. Szent István Egyetem Pedagógiai Kara – Szarvas (szlovák, román, német, cigány)
6. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Vitéz János Kar – Esztergom (német, szlovák)

Nincs tanítóképzése az örményeknek, a ruszinoknak, a bolgároknak, a görögöknek, a szlovéneknek, az ukránoknak, a lengyeleknek.

Nemzetiségi óvodapedagógus-képzés hét intézményben található:

1. Eötvös József Főiskola – Baja (német, horvát, szerb, cigány)
2. Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Főiskolai Kar – Szekszárd (német, horvát)
3. Nyugat-magyarországi Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Kar – Sopron (szlovén, német, horvát)
4. Szent István Egyetem Pedagógiai Kar – Szarvas (szlovák, román, német, cigány)
5. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Vitéz János Kar – Esztergom (szlovák, német)
6. Apor Vilmos Katolikus Főiskola – Vác (német, cigány)
7. Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Felnőttképzési Kar – Hajdúböszörmény (cigány)

Nincs óvodapedagógus-képzés ruszin, bolgár, görög, lengyel, örmény és ukrán nyelvterületen.

Az adatokból egyértelműen látható, hogy a magyar állam a nemzetiségi pedagógusképzés területén vállalt feladatainak csak részben tesz eleget közvetlen módon. A nemzetiségi pedagógusképzésben kimutatható hiányterületek vonatkozásában így különös jelentőséget kapnak a közvetett feladatellátás eszközei, a nemzetközi egyezmények, amelyek révén

- ***a kisebbséghez tartozók teljes képzést (is) kaphatnak külföldi intézményekben,***
- ***magyarországi vendégtanárként anya-, illetve nyelvországából érkező oktatók alkalmazhatóak.***

Jelen vizsgálat keretében ezen egyezményeknek a nemzetiségi felsőoktatás hiányosságait pótló tényleges hatásait felmérni nem tudtam. A bolgár, a cigány (romani, illetve beás), a görög, a lengyel, az örmény, a ruszin, az ukrán pedagógusképzés nem kellő hatékonysággal orvosolt hiányaira azonban önmagában véve is egyértelműen utal az, hogy a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény (Kotv.) a pedagógusok alkalmazási feltételeként megengedi a szakirányú végzettség és

az érintett kisebbségi nyelvből letett állami nyelvvizsga vagy azzal egyenértékű okirat elfogadását is.¹⁰

Természetesen, a megfelelő hazai nemzetiségi tanszék létezése sem jelent garanciát a képzés tényleges folytatására. A gyakorlat ugyanis azt mutatja, előfordul, hogy a meghirdetett pedagógusképzésre senkit sem sikerül felvenni.

A nemzetiségi óvodák több, mint 40 ezres gyermeklétszáma az általános iskolákban jóval 100 ezer fölé nő, de ezen tanulói létszám elenyésző töredéke választja a nemzetiségi nevelést-oktatást is folytató középiskolákat. Ha ehhez hozzátesszük, hogy a nemzetiségi gimnáziumok legtehetségesebb hallgatói jellemzően nem a pedagógusképzést, s különösen nem a nemzetiségi pedagógusképzést választják, akkor megállapítható, hogy ***egy egészen szűk, részben nemzetiségi kötődés nélküli érettségizett tanulókból álló kör jelenti a nemzetiségi felsőoktatás utánpótlási bázisát.***

Horváthné Farkas Éva a konferencián a hozzászólásában hangsúlyozta, *„célzott, személyre szabott módon kell foglalkoznunk a hallgatókkal, mivel nyelvtudásuk, illetve a nemzetiségi kultúrához való kötődésük, valamint identitástudatuk között nagy eltérések vannak.”*

Gyivicsán Anna a konferencia résztvevőit azzal szembesítette, hogy *„1995 után a szegedi szlovák szakon egyetlen egy szlovák érettségivel rendelkező hallgató nem volt a jelentkezők között, illetve „a főiskola szlovák tanító-, óvónő-, és tanárképzésnek már három éve nincs új hallgatója.”*

A konferencián Kacziba Ágnes elmondta, hogy Szegedi Tudományegyetemen a szerb nemzetiségi szakirány alapképzési szakaszában 15 főszakos és 23 minor szakos hallgatójuk van, *„összesen tehát 38-an vannak, a legtöbben, 5+8-an a mostani harmadéven (remélhetőleg 4-5 tanárszakos lesz közülük). Mesterszakon csak másodéven, azaz ötödéven van két hallgatónk. Az idén nem tudunk mesterszakon hallgatót felvenni, mert bár tanári szakra volt két jelentkezőnk, de másik szakjukat (földrajz) nem sikerült időre befejezniük. A mesterszakos hallgatók kis száma minden szakon, még a tömegeket vonzó szakokon is nagy probléma.”* Elmondta továbbá, hogy *„főszakként kevesen jelentkeznek a BA-s kis szakokra, így a szlavisztikára is, a mesterszakon pedig csak elvétve akad hallgató..., mert ha valaki főszaknak választja mondjuk a szerb nemzetiségi képzést, nem lehet biztos benne, hogy az alapképzés elvégzése után azzal, és egy esetleges 50 kredités minor szakkal (legyen az akár angol vagy történelem) majd munkát talál.”*

A két képzési szakaszra bontott bolognai rendszer a nemzetiségi pedagógusképzés szűk bázisát még tovább szűkíti, miközben azt is tudjuk, hogy a végzett tanárok egy része el sem kezdi a pályát, nem iskolában vállal munkát.

¹⁰Kotv. 128. § (3) bekezdés ab) pont

Az országban jelenleg kilenc helyen folyik nemzetiségi tanító- és óvóképzés. Ezekre a képzésekre kevesen jelentkeznek, és amennyiben lehet, az egyetemek és főiskolák akár egy-két hallgatóval is elindítják. Az is jellemző, hogy csak az államilag támogatott képzéseket tudják elindítani, a költségtérítéses képzésre nincs nagy igény, illetve fizetőképes kereslet.

A nemzetiségi pedagógusképzésben érintett nyolc intézménybe valamennyi kisebbségi szakirányt összeadva 2006-ben 79, 2007-ben 87, 2008-ban 66, 2009-ben 93 hallgatót vettek fel, vagyis *annyira kevesen választják a kisebbségi felsőoktatást, ami már veszélyezteti – talán a német nyelvterületet leszámítva – a kisebbségi közoktatás működésének folyamatosságát is.*

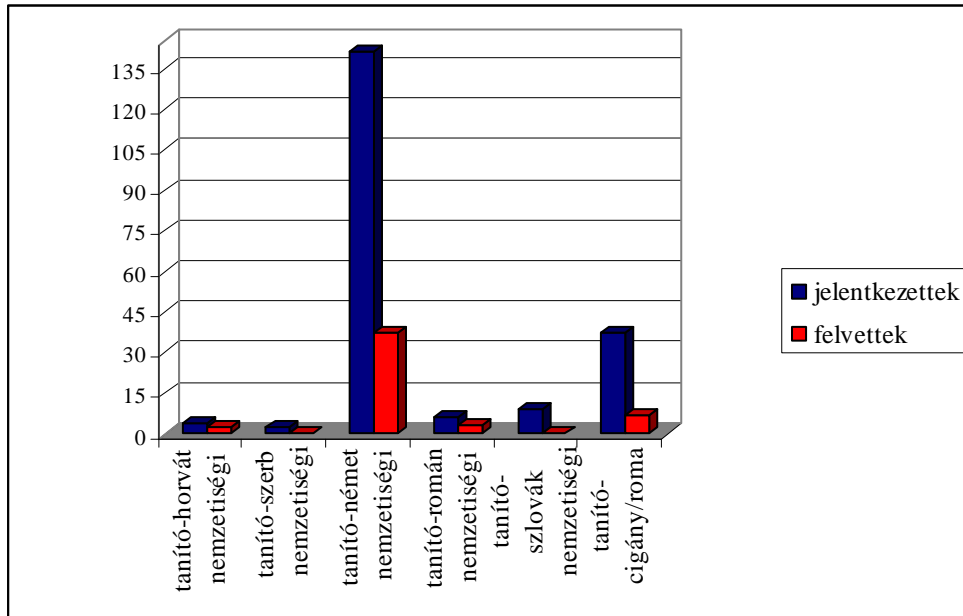
Érdekes képet mutat az oklevelet szerzettek száma is. A nemzetiségi pedagógusképzésben, szakirányú továbbképzésben érintett 8 intézményben 2009-ben 25-en kaptak német óvodapedagógus, 58-an német tanító végzettséget, 1 fő szerb, 4 fő szlovák tanító diplomát szerzett. Mint látható 9 nyelvterület egyáltalán nem kapott kisebbségi pedagógust, de a négy „szerencsés” nyelvterület pedagógusainak zöme is német. A 2008-ban végzettek „színesebb” képet alkottak: a 61 német pedagógus (23 óvodapedagógus, 28 tanító) mellett feltűnik 2 horvát, egy szerb, egy szlovák, két cigány tanító, illetve egy cigány óvónő is.¹¹

A „friss” adatok sem biztatóak. Példaként mutatok rá a nemzetiségi óvodapedagógus-és tanítóképzés 2011-es összesített számadataira:

szakok	jelentkezők száma	felvettek száma
tanító-horvát nemzetiségi	4	2
tanító-szerb nemzetiségi	2	0
tanító-német nemzetiségi	141	37
tanító-román nemzetiségi	6	3
tanító-szlovák nemzetiségi	9	0
tanító-cigány/roma	37	7
óvodapedagógus-szlovák nemzetiségi	10	2
óvodapedagógus-cigány/roma	10	1
óvodapedagógus-német nemzetiségi	221	56
óvodapedagógus-román nemzetiségi	7	2
óvodapedagógus-horvát nemzetiségi	7	2
óvodapedagógus-szerb nemzetiségi	4	0
Összesen	458	112

Forrás: www.felvi.hu

¹¹ Forrás: NEFMI

A helyzet tehát nem ad okot a bizakodásra, különösen, ha számításba vesszük azt a tényt, hogy a nemzetiségi pedagógusok jelentős részét – talán felét is, minthogy nyelveket beszélnek – a piaci szféra csábítja el, így viszont ***a kisebbségi pedagógusképzés állami beavatkozás, további kedvezmények biztosítása nélkül nem képes ellátni feladatát.***

A nemzetiségi felsőoktatás minősége

A nemzetiségi közoktatás az anyanyelv és a nemzetiségi tartalmak átadására épül, s így erősíti meg a kisebbségi hovatartozású gyermek, tanuló identitását.

A nyelvoktatás minősége és hatékonysága a kisebbségi közoktatás egyik legfontosabb problémája. El kell érni, hogy a tanulók jól használható nyelvtudásra tegyenek szert. Ez a feladat még akkor sem egyszerű, ha a tanulók nagy óraszámban 8-10 évig tanulják a nemzetiségi nyelvet, mert a nyelvtanítást és nyelvtanulást jellemzően nem, vagy csak igen csekély mértékben segíti a családból hozott nyelvtudás, a mindennapi élő, közösségi nyelvhasználat.

Ehhez, értelemszerűen, jól képzett és tökéletes nyelvi biztonsággal tanító pedagógusokra is szükség van. A minőségi és hatékony nyelvtanítás szinte lehetetlen elvárás azonban olyan hallgatóból lett pedagógus esetén, aki a nemzetiségi nyelvi kompetenciák erős alapjait nem a családi nyelvhasználatból és (azt megerősítve) a jól szervezett középiskolai tanításból hozta (eleve). Ha a pedagógusképzés nemcsak nyelvi „finomra hangolást” végez, hanem a nemzetiségi nyelvet idegen nyelvként és szinte az alapoktól kénytelen kezdeni, akkor a hallgatók így megszerzett nyelvtudása sem lehet kellően magabiztos.

Az országos önkormányzatok is úgy látják, hogy sikeres nyelvtanítás elsősorban a kéttannyelvű iskolákban folyik, míg a nyelvoktató intézmények munkája gyakorta (e

formától megkövetelhetőhöz képest is) az alacsonyabb elvárási szintet sem éri el — mindeközben az általános iskolák több mint fele a nyelvoktató forma szerint működik.

Kacziba Ágnes mondta el a konferencián: *„Illúzió azt hinni, hogy a nemzetiségi szakra jelentkezők anyanyelvi szinten tudnak szerbül. Otthonról már igen hiányos nyelvtudást hoznak (a legtöbben vegyes házasságban születtek, vagy vajdasági magyarok), s a nyelv még a Szerb Gimnáziumban érettségizetteknél is problémát jelent. Rendkívüli erőfeszítésekre van szükség, hogy valóban magas szintre fejlődjön a hallgatók nyelvtudása.*

Gyivicsán Anna szerint fontos kérdés, hogy *„kaphat-e tanári diplomát az, aki nem tudja jól a szlovák nyelvet?”* (Mivel kutatási adatok azt mutatják, hogy *„baj van a jelentkezők nyelvtudásával”*.)

A konferencia előadói többen is elmondták, *„a tanári szak 40 kreditjébe szinte lehetetlen beleygőmőszölni a speciálisan nemzetiségi, kisebbségi ismereteket...”*

A nemzetiségi felsőoktatás minőségével tehát két (nyilván nemzetiségenként és képzőhelyeként eltérő mértékben, de általánosságban) fontos probléma van: a nemzetiségi nyelv és a nemzetiségi népismeretet megismertetése nem éri el a kívánatos szintet.

Az országos önkormányzatok véleménye a kisebbségi felsőoktatásról

Az Országos Önkormányzatok véleményét kikértem a felsőoktatás és a kisebbségi nevelés, oktatás kapcsolatáról, illetve arról is, hogy a kisebbségi felsőoktatás (hallgatói létszám és színvonal szempontjából) biztosítja-e a kisebbségi közoktatás folyamatosságát.

A magyarországi román nemzetiségi pedagógusképzés terén jelentős hagyományokkal rendelkező Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Román Tanszéke képviselői az utóbbi időszakban a hallgatók számának csökkenéséről adtak tájékoztatást az Önkormányzatnak. Az általános iskolai nemzetiségi tanárképzést biztosító szegedi intézmény beiskolázási gondjait – a főiskola vezetése szerint – döntően a magyarországi felsőoktatás keretében 2006-tól alkalmazott ún. Bolognai-rendszer bevezetése okozza. Ennek ellenpéldájaként említette az Önkormányzat a Szent István Egyetem Szarvasi Pedagógiai Karát, ahol évről-évre emelkedik a tanulói létszám (jelenleg közel 30 hallgatója van az intézmény román szakképzésének) és ahol a nemzetiségi pedagógusképzés egyre népszerűbb.

A Magyarországi Németek Országos Önkormányzata fontosnak tartja, hogy a nemzetiségi képzést folytató felsőoktatási intézmények ne elit és izolált egységeknek, hanem a kisebbségi oktatási és nevelési intézményhálózat szerves részének tekintsék magukat, és ebből következően képzésük céljait és tartalmait ennek megfelelően alakítsák. Emellett bizonyos kérdésekben szükségesnek tartják az egyes képzési

szinteken átívelő együttműködést és együttgondolkodást, így pl. a tankönyvírásban és tankönyvfejlesztésben, koncepcionális és minőségbiztosítási kérdésekben, kompetenciamérésekben. Az ELTE Germanisztikai Intézete, ill. a Magyarországi Németek Kutatási és Tanárképzési Központja számos szállal kapcsolódik a német nemzetiségi közoktatáshoz, például tankönyvek és oktatási segédanyagok készítése, a Deutsch revival c. pedagógiai folyóirat szerkesztése, részvétel a magyarországi németek nevelési, oktatási és közművelődési programjának kidolgozásában, stb.

Mindezek ellenére az országos önkormányzat úgy véli, hogy „a képzési szintek közötti együttműködés az egész hazai német kisebbségi oktatási és nevelési hálózat vonatkozásában sokkal szélesebb körű és intenzívebb is lehetne, bár kétségtelen, hogy ennek optimalizálása és szervezeti, formai kereteinek kialakítása – tekintettel az intézmények igen jelentős számára – nem egyszerű feladat.”

A tanárképzéssel kapcsolatban a Magyarországi Németek Országos Önkormányzata kifejtette, hogy a felsőoktatás ún. „bolognai” átalakítása nem kedvezett a nemzetiségi tanárképzésnek. Túlságosan elméleti a képzés, mire a módszertanra sor kerülne (az MA képzésben), már alig van német órájuk a hallgatóknak, a módszertani képzést a neveléstudományi tanszékek veszik át. A Bolognai rendszerre való áttérés óta az ELTE Germanisztikai Intézetében minden évben 12-13 hallgató kezdi meg tanulmányait germanisztika alapszakon és német nemzetiségi szakirányon. MA-szinten („némettanár és nemzetiségi némettanár” szakon) nappali képzésben azonban csak a hallgatók kb. fele folytatja tanulmányait, az okok közt a pedagóguspálya alacsony presztízse éppúgy szerepet játszik, mint az anyagi megfontolások.

Érdeklődés mutatkozik ugyanakkor a levelező képzésre, ahová régebbi főiskolai diplomával rendelkező tanárok – állásukat féltve és/vagy a szakirányú nemzetiségi végzettséget pótolandó – jelentkeznek.

Magyarországi Németek Országos Önkormányzata alapvető problémákat a képzés minőségében lát, úgy véli azonban, hogy ez a Bolognai rendszerből adódik és nem csak ezt a szakirányt érinti. Ennek következtében a hallgatók nagyon kevés kredit számban kapnak tartalmakat később oktatandó szakjaikból. Nemzetiségi szakirány esetén ez fokozottan jelentkezik, mivel a nemzetiségi tartalmakat csak bizonyos szakos előadások és szemináriumok helyére, azaz azok törlésével lehetett integrálni. Az ebben a rendszerben képzett német nemzetiségi tanárok így mindösszesen 8 kredit értékben kapnak kisebbségi tartalmakat, ami elgondolkodtató.

A német kétnyelvű oktatás számára szaktárgyat tanító szakemberek képzése szinte teljesen hiányzik, kevés a végzés utáni továbbképzés, pedig már a képzés alatt szükség lenne rá. Nemzetiségi általános iskola felső tagozatára illetve középiskolába nem lehet – vagy csak nagyon nehezen – olyan tanárt találni, aki az adott szaktárgyát (pl. fizikát, matematikát, történelmet) tudná a kisebbség nyelvén tanítani, mert nem képeznek erre hallgatókat.

A tanítóképzésben a DFU (német szaknyelvi oktatás) nem kap hangsúlyt, erre sem képeznek a felsőoktatásban célzottan. A nemzetiségi tartalmak pedig az összkreditet tekintve kevésbé hangsúlyosak a nemzetiségi tanítóképzésben.

A felsőoktatásból érkező friss diplomás kollégákat sok esetben nyelvi megerősítő képzésre, több esetben – anyaországi ösztöndíj lehetőségek keresésével – nyelvi készségeik megszilárdítására kell ösztönözni.

Az Országos Szlovák Önkormányzat szerint *„az oktatás területén rövid időn belül generációváltásra kerül sor, fokozottan igaz ez a nemzetiségi pedagógus társadalomra is, annak ellenére, hogy az intézmények kiemelten foglalkoztak azzal, hogy tanítványaikat a pedagógus pálya felé irányítsák, így biztosítva a nemzetiségi pedagógus utánpótlást. A diplomások nagy része azonban nem a tanári pályát választotta. A közoktatás és felsőoktatás kapcsolata meggyengült. Ennek oka az alacsony hallgatói létszám a nemzetiségi szakokon, valamint a Bolognai rendszer bevezetése. Az alapképzés során nincs szükség és lehetőség sem arra, hogy a felsőoktatás résztvevői kapcsolatba kerüljenek a közoktatással. Ennek elvégzése után pedig csak a hallgatók mintegy 20% választja a mester szakot, a pedagógus pályát. A hallgatók nyelvi felkészültsége, módszertani kultúrája, elhivatottsága, hozzáállása sok esetben nem felel meg a pedagógusoktól elvárható követelményeknek.”*

Az Országos Szlovén Önkormányzat szerint a szlovén tanárképzésen kívül, szlovén tanító és óvodapedagógus képzésre lenne szükség, amely jelenleg nem biztosított a felsőoktatás keretei között.

Az Országos Horvát Önkormányzat szerint a kis nyelvek esetében a képzési kapacitás sokkal magasabb, mint azt az intézményi fluktuáció indokolná, így nem lehet biztos perspektívát kínálni a felsőoktatásba jelentkező tanulóknak, hisz sok esetben csak „kihálásos alapon” lehet munkahelyhez jutni nemzetiségi pedagógus vonalon.

A horvát kisebbség számára rendelkezésre áll a megfelelő létszámú végzett tanerő, a kétnyelvű oktatás számára biztosítandó képzés hiánya az akadály a egyelőre az ilyen jellegű komolyabb bővítésnek.

Az Országos Bolgár Önkormányzat kapcsolatot tart az ELTE és az SZTE bolgár szakjaival, *„amelyek azonban nem nemzetiségi szakok, a bolgár nyelv és irodalom szak nem tanárképes szak egyik egyetemen sem.”* Így a pedagógus-utánpótlás nem megoldott.

Az Országos Szerb Önkormányzat véleménye szerint a felsőoktatásban jelenleg működő rendszer illetve gyakorlat nem biztosítja sem a szerb kisebbségi közoktatás folyamatosságát sem a szükséges óvodapedagógus, tanító és szaktanár utánpótlást. Nincs közismereti tárgykból szerb nyelven tanárképzés, ám ennek a hiánynak a pótlására egy anyaországi ösztöndíj program kialakításával megfelelő megoldást lehetne találni.

Az Országos Szerb Önkormányzat nincs megelégedve az óvodapedagógusok és tanítók képzésével sem, az utóbbi két évben nem indult sem óvodapedagógus- sem tanítóképzés, mivel csak két-két jelentkező volt évfolyamonként a minimumként meghatározott három fő helyett. Az önkormányzat attól tart, hogy *„néhány év múlva nem lesz, aki neveljen, oktasson a szerb kisebbségi közoktatási intézményekben.”*

A szerb nyelv- és irodalomtanár illetve bölcsészképzést illetően az országos önkormányzat úgy gondolja, hogy mindkét egyetemen (Budapest, Szeged) megfelelő feltételek között, megfelelő szintű képzés folyik. Hozzátette azonban, hogy *„a felvételi pontok kiszámításánál erőteljesebben kellene figyelembe venni a szerb származást és a nyelvtudás szintjét.”*

Az országos önkormányzatok véleménye a kisebbségi pedagógusok továbbképzési lehetőségeiről

A Magyarországi Románok Országos Önkormányzata kiemelte, hogy az oktatás területén folyó munka jobbítása érdekében még 2005-ben együttműködési megállapodást kötött az Aradi „Aurel Vlaicu” Állami Egyetemmel.¹² Azóta minden évben közös pályázatokat készítettek és nyújtottak be, ezáltal minden évben anyaországi akkreditált anyanyelvi képzést valósíthattak meg.

A Magyarországi Németek Országos Önkormányzatának fenntartásában lévő Magyarországi Német Pedagógiai Intézet rendszeresen szervez továbbképzéseket. Az Önkormányzat válaszában emellett megemlítette a Goethe Intézet továbbképzéseit is, ahol nemcsak német szakos tanároknak, hanem németül szaktárgyakat tanítóknak is szerveznek képzéseket. A leghatékonyabbnak azonban az anyaországi néhány hetes továbbképzéseket és hospitációs lehetőségeket tartják, ezek azonban pályázatfüggők.¹³

Az egyetemek nemzetiségi tanszékei (PTE, ELTE) is kínálnak lehetőséget szakvizsga és másoddiploma megszerzésére. Az ELTE Germanisztikai Intézete, ill. az annak szervezeti keretei között működő „Magyarországi Németek Oktatási és Tanárképzési Központja” tavaly kapta meg a minisztériumi engedélyt új, két féléves, „német nemzetiségi oktatási referens” szakirányú továbbképzésére, amely az azt megelőző 12 évben nagyon sikeres szakirányú továbbképzésüket váltja fel. A képzés indítása létszámhoz (legalább 15 fő) kötött, ennyi jelentkező azonban tavaly nem volt. A képzés iránti érdeklődés számottevő volt, azonban a jelentkezések elmaradtak, mivel a

¹² A kisebbségi általános iskolák helyzetének a megismerésére irányuló vizsgálatom során felkeresett szinte valamennyi intézmény megemlítette, hogy az országos önkormányzatok, valamint az anyaországi kapcsolatok kiemelkedő szerepet töltenek be a nyelvi továbbképzések szervezésében.

¹³ Az oktatási tárca nyilvános pályázat útján évek óta támogatja a kisebbségi pedagógus-továbbképzések megvalósítását. Az elmúlt években – a kétnyelvű oktatás térnyerésének segítése érdekében – kiemelt támogatásban részesültek a közismereti tantárgyakat kisebbségi nyelven oktató pedagógusok számára szervezett továbbképzések. E pályázat lényege, hogy a pályázaton résztvevő felsőoktatási kisebbségi tanszék vagy országos kisebbségi önkormányzat az anyaországi felsőoktatási intézménnyel kötött közvetlen megállapodás alapján, a kétnyelvű vagy tannyelvű nemzetiségi iskolában közismereti tantárgyat kisebbségi nyelven oktató gyakorló pedagógusok számára szemeszterenként legalább 40 óra elméleti képzést és 40 óra anyaországi hospitációt biztosítson.

szemeszterenkénti 120 000 Ft-os tandíj kifizetése komoly anyagi megterhelést jelent, és ehhez a vidékiek esetében még további utazási és szállásköltségek is társulnak. Emellett gondot jelent az iskoláknak az is, hogy a továbbképzésen lévő kolléga helyettesítését megoldják.

A szlovák nemzetiségi pedagógusok továbbképzését az Országos Szlovák Önkormányzat intézménye, a Szlovák Pedagógiai Módszertani Központ szervezi. Az anyaországban zajló továbbképzések akkreditáltak és támogatottak. Az anyaországi továbbképzések költségeit a Szlovák Oktatási Minisztérium, a NEFMI és az Önkormányzat együtt biztosítják, a pedagógusok számára ezek ingyenesek. Az általános iskolai és középiskolai nyelvtanárok évente kétszer vehetnek részt a pozsonyi Komensky Egyetem Továbbképző Központja által szervezett módszertani továbbképzéseken.

A Szlovák Pedagógiai Módszertani Központ csak sikeres pályázatok esetén tudja biztosítani a hazai szakmai fórumok megszervezését, ez évente 4-5 ilyen programot jelent.

Az Országos Szlovák Önkormányzat problémaként jelezte, hogy a kisebb települések iskoláiban, ahol egy-két nemzetiségi pedagógus tanít csak, a pedagógusok számára fontos lenne a továbbképzéseken való aktív részvétel, tapasztalatcsere, de gyakran pénzhiány miatt nem tudják biztosítani a pedagógus helyettesítését, utazását.

Az Országos Szlovén Önkormányzat szervezésében, az Oktatási és Kulturális Minisztérium anyagi támogatásával 2008/2009-es tanévben valósult meg a Rába-vidék kéttannyelvű iskoláiban működő pedagógusok 80 órás szaknyelvi továbbképzése.

A kisebbségi szaknyelvi továbbképzés koordinátora a Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központjának Szlovén nyelv és irodalom tanszéke, mely a Maribori Egyetem Bölcsészettudományi Karával együttműködve biztosította a szaknyelvi továbbképzés elméleti háttérének személyi feltételét. *„Az anyaországi előadók segítséget tudtak nyújtani, hogy a projektben részt vevő pedagógusok ismerete elmélyüljön, és új perspektívák nyíljanak a kisebbségi szaknyelvi oktatásban, melyet a szlovén nyelvű képzésben részesülő diákok általános iskolai – majd a későbbiekben – közép- és felsőfokú tanulmányaik és munkájuk során kamatoztatni tudnak.”*

Az Országos Szlovén Önkormányzat szaknyelvi szókinccs és ismeretanyag bővítésén túlmenően a szaknyelvi továbbképzés kiemelten fontos hozadékának tekintette, hogy a korábbi testvériskolai kapcsolat aktivizálódott a Rába-vidéki kétnyelvű általános iskolák és a pártosfalvi intézmény között, melynek eredményeként közös konzultációra, szakmai tapasztalatcsereére került sor a felsőszölnöki Kossics József Kétnyelvű Általános Iskola és Óvoda intézményben.

Az Országos Ruszin Önkormányzat válasza szerint 2011 nyarán ismét megszervezi a ruszin nyelvet oktató tanítók továbbképzését.

Az Országos Horvát Önkormányzat szerint a kisebbségi nyelvi továbbképzések között a legfontosabb helyen szerepel az anyaországi egyhetes képzés minden évben mintegy 30 fő részére. (Az intézmények maguk is szerveznek kistérségi, regionális továbbképzéseket, bemutatókat.) Az országos önkormányzat minden évben megrendezi kétnapos Módszertani Konferenciáját, melyre az összes horvát nyelven dolgozó pedagógust meghívja.

A Magyarországi Horvátok Tudományos Kutatóintézete két évente szervez tudományos konferenciát, amelynek mindig van nevelési-oktatási szekciója, ahol a továbbképzési lehetőségen kívül, publikációs lehetőséget is kapnak az alkotó pedagógusok.

Az Országos Bolgár Önkormányzat válasza szerint nehézséget jelent a továbbképzések megszervezése. *„Nincsenek ilyen képzések. Az iskola jellege miatt nem kapnak támogatást továbbképzésre, pedig általános képzések is hasznosak lennének.”*

Az Országos Szerb Önkormányzat leírta, hogy jelenleg Magyarországon nincs akkreditált továbbképzési lehetőség a szerb kisebbségi nevelésben és oktatásban dolgozó pedagógusok részére. Ezért az Önkormányzat az elmúlt évek során minden évben egy alkalommal továbbképzést szervezett a szerb kisebbségi nevelésben és oktatásban dolgozó pedagógusok részére az anyaországban. A továbbképzés megvalósítása jelentős anyagi ráfordítást igényel, melyet *„a tavalyi évvel bezárólag az Oktatási Minisztérium által erre a célra kiírt pályázaton való részvétellel biztosított (részben) az Önkormányzat.”* Tavaly azonban már nem volt lehetőségük biztosítani a továbbképzéshez szükséges önrészt így öt év után először nem szerveztek továbbképzést Szerbiában.

Az Országos Lengyel Kisebbségi Önkormányzat válasza szerint a tanáraik *„igyekeznek évről évre a nyári időszakban Lengyelországba utazni, lengyel pedagógiai intézmények által szervezett továbbképző tanfolyamokon részt venni. Sajnos az elmúlt években pénzhiány miatt az Iskola nem tud ilyen tanfolyamot szervezni lengyelországi specialisták részvételével, mint ahogyan azt korábban megtette.”*

Összegzés

Teljesen hiányzik a hazai pedagógusképzés palettájáról az örmény és a ruszin tanárképzés. Nincs tanítóképzése az örményeknek, a ruszinoknak, a bolgároknak, a görögöknek, a szlovéneknek, az ukránoknak, a lengyeleknek. Nincs óvodapedagógusképzés ruszin, bolgár, görög, lengyel, örmény és ukrán nyelvterületen. A kétnyelvű oktatás számára szaktárgyat tanító szakemberek képzése szinte teljesen hiányzik, kevés a végzés utáni pedagógus-továbbképzés.

A magyar állam a nemzetiségi pedagógusképzés területén vállalt feladatainak tehát csak részben tesz eleget közvetlen módon. A nemzetiségi pedagógusképzésben kimutatható hiányterületek vonatkozásában így különös jelentőséget kapnak a

közvetett feladatellátás eszközei, a nemzetközi egyezmények. Alapos elemzést igényel, hogy ezen a területen milyen kiaknázható lehetőségek vannak még.

A nemzetiségi felsőoktatás utánpótlási bázisát (a pedagógus-pálya alacsony presztízsével is összefüggésben) egy egészen szűk, részben nemzetiségi kötődés nélküli érettségizett tanulókból álló kör jelenti. Annyira kevesen választják a kisebbségi felsőoktatást, ami már önmagában véve is veszélyezteti – talán a német nyelvterületet leszámítva – a kisebbségi közoktatás működésének folyamatosságát is.

A két képzési szakaszra bontott bolognai rendszer a nemzetiségi pedagógusképzés szűk bázisát még tovább szűkíti: a hallgatók kis hányada választja a mester szakot, a pedagógus pályát, miközben azt is tudjuk, hogy a végzett tanárok egy része nem iskolában vállal munkát.

A nemzetiségi felsőoktatás minőségével is gond van. Nemzetiségenként és képzőhelyenként eltérő mértékben, de általánosságban fontos probléma, hogy a nemzetiségi nyelv megismertetése nem éri el a kívánatos szintet. (A friss diplomás pedagógusok sok esetben nyelvi megerősítő képzésre szorulnának.) A nemzetiségi felsőoktatásban a nemzetiségi népismereti tartalmak átadására is nagyon kevés lehetőség van.

A kisebbségi pedagógusképzés állami beavatkozás, további kedvezmények biztosítása nélkül nem képes ellátni feladatát.

Intézkedések

A nemzetiségi pedagógusképzés utánpótlási bázisának a kiterjesztése és a pedagógusképző intézményekben folyó munka minőségének és eredményességének a javítása érdekében, az Obtv. 25. §-a alapján az alábbi

jogalkotási javaslattal

fordulok az Nemzeti Erőforrás Minisztériumot vezető miniszterhez:
tegyen javaslatot a nemzetiségi pedagógusképzés egységes és kétszakos képzési szisztémához való visszatérésére.

A nemzetiségi felsőoktatás helyzetének javítása érdekében, az Obtv. 20. § (1) bekezdése alapján az alábbi

ajánlásokkal

fordulok a Nemzeti Erőforrás Minisztériumot vezető miniszterhez:

- 1. a nemzetiségi felsőoktatásban dolgozó szakemberek és kutatók bevonásával szakmai konferencia keretében elemezze a nemzetiségi felsőoktatás helyzetét,***

2. *a nemzetiségi felsőoktatás hiányterületeire tekintettel – az országos önkormányzatok bevonásával – elemezze, hogy a hatályos nemzetközi egyezményeket aláíró nemzetiségi anyaországoktól milyen további segítség kapható,*
3. *különítsen el (további) minisztériumi forrásokat*
 - *a nemzetiségi felsőoktatás minőségének javítása érdekében, ösztöndíjak biztosítására nemzetiségi pedagógusképzésben részt vevő, kisebbségi hovatartozású fiatalok anyaországi teljes-, és részképzésére,*
 - *a nemzetiségi pedagógusok anyaországi továbbképzéseire,*
 - *a nemzetiségi anyaországból származó vendégpedagógusok rendszeres, tervszerű program alapján megvalósított alkalmazására.*

Budapest, 2011. december 15.

Dr. Kállai Ernő